

תוספת גלוטן במוצרים שנאפו לאחר הפסח

הרב צבי בן ראובן

לאחרונה התפרסמה בכמה מקומות טענה שאלו המחמירים לאכול לאחר הפסח אך ורק מוצרים שנאפו/נטחנו לאחר הפסח – נמצאים בבעיה. זאת משום שגם אם המאפה שלפנינו נאפה לאחר הפסח או אפילו יוצר מקמח שנטחן לאחר הפסח, בכל זאת רוב הסיכויים שהמאפיות מוסיפות לבצק בתהליך הייצור **גלוטן תעשייתי** בכדי לזרז את תהליך ההתפחה. גלוטן זה מקורו בחיטה ולכן הוא לכאורה חמץ.

כלומר מאפייה יכולה להתחיל לאפות רק לאחר הפסח, כדי לא לשווק מוצרי חמץ שנמכרו במכירת החמץ בפסח. או אפילו להשתמש אך ורק בחיטה שנטחנה לאחר הפסח. אך את הגלוטן התעשייתי היא לא יכולה להשיג בדרך-כלל כל כך מהר משום שהוא מיוצר רק בחו"ל, ואין אספקה שבועית של חומר הגלם הזה. מה שאומר שכמעט בהכרח משתמשים כל המפעלים בגלוטן שנמכר לגוי בפסח. ורק לאחר כמה שבועות נוצר מצב שגם הגלוטן שמזרז את ההתפחה הוא מייצור שלאחר הפסח.

ואכן כבר לפני יותר מעשרים שנה היו שהזהירו¹ שראוי לנוהגים שלא לאכול חמץ גמור שנמכר בפסח, לתת את דעתם על חומרים נוספים הנמצאים במאפים השונים כגון משפרי אפיה, 'לתת', שמרים מחו"ל ועוד, שהנם חמץ גמור.

נקדים לומר שבאחוז לא מבוטל של מאפיות השימוש בגלוטן ובשאר משפרי האפייה אינו נרחב כל כך משום ש-

- את הגלוטן לא מוסיפים בדרך-כלל למאפים הפשוטים והנפוצים יותר, ובמיוחד אלה שמחירים נמצא תחת פיקוח ממשלתי (חלות, לחם אחיד/לבן/כהה/פרוס). זאת משום שהגלוטן מייקר את הייצור ולכן היצרנים משתדלים להסתדר בלעדיו.
- כמו כן ישנם מאפים שלא זקוקים להתפחה משמעותית כגון בורקסים, בייגלה וכיו"ב, ולכן אין צורך להוסיף להם גלוטן.
- המאפים שבהם נעשה עיקר השימוש בגלוטן, הם לחמים מיוחדים כמו לחמים מלאים וכיו"ב, משום שבקמח מלא באופן טבעי ישנו אחוז קטן יותר של גלוטן. ובמיוחד ב'לחם קל' שמוסיפים לו 15% גלוטן תעשייתי, משום שהוא מכיל סיבים

1. הרב יוסף אפרתי, הליכות שדה 96, אייר תשנ"ה.

תזונתיים שמפריעים להתפחה, ולכן קשה למצוא אותו תחת הגדרה של 'נאפה לאחר הפסח'.

- בנוסף לגלוטן מכניסים למאפים השונים גם משפרי אפיה אחרים שאינם כשרים לפסח כמו 'לתת'² שמשפר את הנפח ואת הרכות של הלחם, וגם נותן גוון מסוים למאפה. חומרי טעם וריח שמקורם במחמצות של חיטה ושעורה ועוד ועוד³.
- יש לחלק בין 'לתת' שהוא מוצר זול ונפוץ גם בלחמים פשוטים. לבין שאר המחמצות שמשמשות בהם בעיקר במאפיות מיוחדות של לחם שאור וכיו"ב. אם כי גם בלחמים הפשוטים, החברות שמייצרות את תערובות האפייה למאפיות השונות משתדלות לקראת הפסח שלא להכניס אפילו את ה-'לתת' לתערובת כדי לא 'להיתקע' עם סחורה שהם אינם יכולים למכור למאפיות שמקפידות על 'נטחן/נאפה לאחר הפסח'.

העולה מכאן הוא שבמאפיות אלה הדיון כלל אינו על כל המאפים אלא בעיקר על אלה המיוחדים יותר וממילא היקרים יותר. ולכן נדרש בירור לאחר הפסח, האם החברה או המאפייה ממנה אנחנו קונים מאפה מסוים, אכן מוסיפה לו את אחד ממשפרי האפייה הנזכרים לעיל או לא.

חמץ שעבר עליו הפסח

חכמינו זיכרונם לברכה אסרו בהנאה חמץ שלא ביערו אותו ועבר עליו הפסח⁴, אלא אם כן נמכר החמץ לגוי לפני הפסח⁵. בכל-זאת יש המחמירים⁶ שלא לאכול לאחר הפסח חמץ גמור על אף שנמכר כדת וכדין. ועל אף שכל מה שאסרו חכמים בהנאה חמץ שעבר עליו הפסח⁷ עניינו הוא קנס שקנסו חכמים על מי שלא נהג כשורה ועבר על איסור של

2. אם כי באחת המאפיות הגדולות והידועות בארץ קיבלתי תמונה הפוכה - נאמר לי שהם לא משתמשים ב-'לתת' שעורה בשביל הגוון אלא בשביל לייצר 'פרופיל טעם' מסוים למוצרים מיוחדים כגון לחם מלא או בסקוויטים, וכדו' בעוד שבאפים הפשוטים כגון לחמים, לחמניות ופיתות לא מוסיפים אפילו גלוטן ולכן בהם כנראה שאין שום בעיה של חמץ שנמכר בפסח.

3. הרב עמרם אדרעי, חומרי עזר בתעשיית המזון וכשרותם, תשנ"ב, עמ' מ"ה. ישנם עוד משפרי אפייה שאינם כשרים לפסח כגון גלוקנו דלתא-לקטון שאין להשתמש בו ללא כשרות לפסח.

4. שו"ע או"ח תמ"ח סעיף ג'.

5. שם.

6. מקורם בפוסקים המפקקים מסיבות שונות על איכותה של מכירת החמץ וכך מובא בשם הגר"א במעשה רב קפ"א.

7. תוספתא בפסחים פרק ב' הלכה ו'. רא"ש בפסחים פרק ב' סימן ד'. שו"ע, או"ח, סימן תמ"ח סעיף ג'.

בל יראה ובל ימצא⁸ - החמירו בכל זאת משום שחששו שמכירת החמץ אינה מכירה גמורה.

דין 'מעמיד' בתערובת חמץ שעבר עליה הפסח

להלכה נפסק שלא קנסו על איסור חמץ שעבר עליו הפסח שנתערב לאחר הפסח כשיש שישים כנגדו⁹, ויש שהקלו יותר שמספיק רוב כלשהו כנגדו כשנתערב לאחר הפסח¹⁰. אך נשאלת השאלה מה יהיה הדין כאשר החמץ שעבר עליו הפסח הוא 'מעמיד' של המאכל בו הוא התערב? האם גם אז הוא מותר לגמרי?

דין 'מעמיד' נפסק בין השאר בשולחן ערוך¹¹ יורה דעה: "אם העמיד גבינה בעור קיבת כשרה, יש בה טעם בשר, אסורה. ואם לאו, מותרת. אבל המעמיד בעור קיבת נבלה, וטריפה, ובהמה טמאה, אוסר בכל שהוא". ומסביר שם הרמ"א: "משום דבר האסור בעצמו, ומעמיד, אפילו באלף לא בטיל".

כלומר משום שעור הנבלה האסורה בפני עצמה הוא זה שהעמיד את הגבינה, הוא נותן לה את צורתה הייחודית והפך אותה מחלב לגבינה – הוא לא בטל בשישים ואפילו לא באלף. ועל אף שטעמו אינו מורגש – נוכחותו מורגשת משום שהוא זה שעיצב את הצורה והמרקם של הגבינה.

המג"א¹² כותב בשם 'האיסור והיתר הארוך' שדין מעמיד הוא מדרבנן, ובשם הטור שדין זה הוא מדאורייתא. אך ביחוק יעקב¹³ כתב שאין הוכחה שהטור אכן סבר כך. גם הפרימ"ג¹⁴ כתב שקיי"ל, שדין מעמיד הוא מדרבנן. וכך פסק המשנ"ב¹⁵.

כאשר החמץ מעמיד פסק המג"א בשם המהר"ם¹⁶, שעיסה שנתחמצה בשמרי שכר שעבר עליו הפסח – אסורה בהנאה אפילו שאין שישים כנגדה, משום שמעמיד לא בטל אפילו באלף. וכך פסק המשנ"ב¹⁷.

8. פסחים כ"ט עמ' א'. וכך כתב המשנ"ב על השו"ע סימן תמ"ח ס"ק ז'.

9. פסחים ל' עמ' א', שו"ע או"ח תמ"ז סעיף י"א.

10. משמעות הרמב"ם ע"פ הב"י והביאו המשנ"ב להקל בהפסד מרובה.

11. הלכות בשר בחלב סימן פז סעיף י"א.

12. סימן תמ"ב ס"ק ט'.

13. ס"ק ט"ז.

14. משבצות זהב יורה דעה סימן פ"ז ס"ק י"ג.

15. תמ"ב ס"ק כ"ז.

16. הובא במשנ"ב תמ"ז ס"ק ק"ו.

17. סימן תמ"ב ס"ק כ"ז.

לעומת זאת, כתב בספר 'מגן האלף'¹⁸ על דברי מהר"ם מלובלין שהביא המגן אברהם: "ומ"ש מ"א בשם מהר"ם לובלין בשמרי שכר שעבר עליהם הפסח והעמיד בהם עיסה אסור דהוה כמו בעין - נראה דזה נמשך אחר סברת הטור דבעי ששים, אבל למאי דמשמע בש"ס דלא בעי ששים מעמיד לא עדיף מטעם". וכך כתב ב'שדי חמד'¹⁹ לעניין דבר העשוי לטעם. כלומר במקום בו אנחנו לא צריכים להתחשב בטעם כל שכן שלא נחמיר בדיון מעמיד. אלא כל תערובת של חמץ שעבר עליו הפסח מותרת ובלבד שיהיה רוב כנגדה.

זה זזה גורם

עוד אומר הרמ"א לגבי דין מעמיד, שאם היה ביחד עם 'המעמיד האסור' גם 'מעמיד מותר' יש לזה דין של 'זה זזה גורם' ומותר. כלומר כיוון שהאיסור כאן לא פועל לבדו הוא כן בטל בשישים. ומסייגים שם האחרונים²⁰ ע"פ תוספות²¹ שהיתר 'זה זזה גורם' שייך רק כאשר האיסור **לא יכול** להעמיד בעצמו. אך אם ביכולתו להעמיד בפני עצמו הרי זה אסור אפילו שיש אתו עוד מעמיד מותר.

כמו כן יש שהעירו²² שאין דין של 'זה זזה גורם' כאשר למעמיד האסור ישנה השפעה ייחודית שאינה מתקבלת משאר המרכיבים המותרים.

חמץ נוקשה שעבר עליו הפסח

חמץ נוקשה הוא חמץ שאינו גמור (כלומר מעולם לא עבר תהליך החמצה עד סופו) ואינו ראוי לגמרי לאכילה²³ כמו עיסה של קמח ומים שפעם היו נוהגים להכין ממנה דבק. או עיסה שרק שינתה קצת את מראה והכסיפה (גוון אפרפר מבריק) אך לא נעשה בה עדיין שום סדק²⁴. דינו של חמץ נוקשה הוא שחייבים לבערו מדרבנן²⁵ שמה יבוא לאכלו משום שהוא בכל זאת ראוי קצת לאכילה²⁶.

כאשר חמץ נוקשה נמצא בתערובת שרובה אינה חמץ ישנה מחלוקת האם מותר באכילה –

18. הובא במשנ"ב, סימן תמ"ז ס"ק ק"ה, ופסק שם כך בשעת הדחק.

19. חלק ה', מערכת חמץ ומצה, סימן ו' אות ד'.

20. ט"ז ס"ק י"ג. ש"ך ס"ק ל"ו.

21. עבודה זרה דף ס"ח:

22. מנחת יצחק, חלק ז', סימן כ"ז, עמ' נא – נב.

23. רש"י פסחים מ"ג עמוד א'. ר"ן שם, דף י"ג בדפי הרי"ף, ד"ה 'אלו עוברין'.

24. מג"א סימן תמ"ב ס"ק א'.

25. משנ"ב, תמ"ב, ס"ק ב'.

26. שער הציון, סימן תמ"ב, ס"ק י"ג.

- יש שאסרו זאת כיון שעיקר חומרת החמץ היא משום שהוא מותר כל השנה ולא רגילים להיזהר בו, וטעם זה שייך גם בחמץ נוקשה. ולכן כמו שחמץ אסור אפילו באלף, כך הדין גם בחמץ נוקשה²⁷.
- יש שמתירים כאשר בדיעבד נפל חמץ נוקשה למאכל אחר והתערב בו משום שאין כאן 'אחשביה' שהרי הוא לא רצה לאוכלו ולהחשיבו כאוכל, ולא עשה זאת בכוונה²⁸, וכך סברו הרבה פוסקים.

לעניין חמץ נוקשה שעבר עליו הפסח (כלומר שהשהו אותו ללא מכירה או תערובת כלשהיא ע"פ ההגדרות שראינו לעיל), נפסק להלכה בשו"ע²⁹ שהוא מותר בהנאה לאחר הפסח. ונחלקו האחרונים האם הוא מותר גם באכילה –

- המג"א³⁰ סובר שהשו"ע התיר גם אכילה, ומה שכתב 'הנאה' ולא 'אכילה' – זה רק משום שבמציאות החמץ הוא נוקשה ולא ראוי לאכילה. אך אם רוצה יכול לאוכלו.
- המשנ"ב³¹ מכריע בשם רוב האחרונים שהשו"ע התכוון להתיר דווקא הנאה ולא אכילה, משום שסוף-סוף יש עליו 'שם' של חמץ שעבר עליו הפסח.

חמץ שאינו ראוי לאכילת כלב

לעומת חמץ נוקשה, חמץ שאינו ראוי לאכילה כלל עד שנפסל אפילו מאכילת כלב, אם נפסל עוד לפני זמן ביעור חמץ, לא גזרו עליו חכמים ומותר להשהותו בפסח, אפילו אם לפני שנפסל היה חמץ גמור³².

יש שהתירו במקרה זה אפילו אכילה בפסח עצמו משום שנפסל מאכילת כלב עוד לפני שחל עליו שם איסור של חמץ³³. אך השו"ע³⁴ התיר רק להשהותו, והסבירו האחרונים³⁵ שאסור לאוכלו משום דין 'אחשביה', כלומר גם אם הוא לא ראוי לאכילה, חכמים אסרו את זה כיוון שבעצם האכילה האדם מחשיב את זה כאוכל³⁶.

27. מהרא"י, הובא במג"א סימן תמ"ז ס"ק ה', וכ"פ הט"ז ע"פ שעה"צ סימן תמ"ב ס"ק ל"ו.

28. מג"א סימן תמ"ז ס"ק ה', שו"ע הרב שם סעיף ל"ג, וכ"פ המשנ"ב סימן תמ"ב ס"ק י"ט.

29. סימן תמ"ז סעיף י"ב.

30. סימן תמ"ז ס"ק מ"ו.

31. סימן תמ"ז, ס"ק ק"ז.

32. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ד' הלכה י"ב.

33. פרי"ח, תמ"ב, סעיף ט'.

34. סימן תמ"ב, סעיף ט'.

35. שו"ע סימן תמ"ב סעיף ט, ט"ז שם ס"ק ח' ע"פ הרא"ש, שו"ע הרב תמ"ב סעיף ל"ב.

36. משנ"ב סימן תמ"ב ס"ק מג.

יש אוסרים באכילה מדין אחשביה גם כאשר החמץ הפגום נמצא בתערובת, אא"כ נפל מאליו שאז אין דין של 'אחשביה'³⁷. ויש מתירים במקרה זה משום שדין 'אחשביה' הוא רק כאשר החמץ הנוקשה נאכל בפני עצמו ולא כאשר מערבים אותו בדברים אחרים, ואפילו שאוכל אותו ממש³⁸.

מחלוקת נוספת בעניין זה היא לגבי חמץ שהופך לאינו ראוי למאכל בשלב מסוים בתהליך הייצור, אך לבסוף חוזר להיות ראוי כחלק מהתערובת הכללית של המוצר –

- יש הסוברים שכיון שכך היא דרך עשייתו, להביאו למצב שאינו ראוי לאכילת כלב כדי להפיק ממנו אח"כ תועלת לאכילה – אינו בגדר של אינו ראוי למאכל כלב³⁹.
- יש שהתירו חמץ שנפסל מאכילת כלב בכל אופן⁴⁰.

בכל מקרה אין בחמץ שנפסל מאכילת כלב איסור של חמץ שעבר עליו הפסח, כיון שמותר להשהותו בפסח וממילא אין גזירה על מי שעשה כך.

פנים חדשות

היתר גורף יותר לגבי כל איסור באשר הוא, הוא כאשר האיסור משתנה כל כך עד שיש לו גדר של 'פנים חדשות'.

אומר **הרא"ש** במסכת ברכות⁴¹ בשם **הר"ה** שאין לערב בתוך אוכל מין מסוים של בשמים שתחילת הווייתו היא מדם שמצטבר בתוך חלק של חיה הנקראת 'מושק'⁴². **רבינו יונה** התיר שם לאכלו כיוון שהוא 'פרשא בעלמא' – כלומר הדם כבר איבד לחלוטין את שמו וכבר לא ייחשב כאיסור. ומשמע שם ברא"ש שלא קיבל את דעתו של רבינו יונה ואסר את הדבר. מסביר **הב"ח** שהסיבה היא שאין וודאות שהדם אכן הפך ל'פרשא

37. שו"ע הרב תמ"ב סעיף ל"ב.

38. נוב"י מהדורא תניינא יורה דעה סימן נ"ז, וכך פסק בשו"ת יביע אומר חלק י' או"ח סימן ל"ז.
39. מנחת יצחק, חלק ז', סימן כ"ז, עמ' נא – נב. שבט הלוי חלק ד' סימן מ"ז, עמ' נ"ו. אור לציון חלק א' סימן ל"ד, עמ' פ"ח כתב שבמקרה שבסוף תהליך הייצור נעשה ראוי אפילו לאדם – גם עובר עליו בכל יראה ובל ימצא. כיון שגם מה שכתוב בשו"ע או"ח תמ"ב סעיף ד' שמותר לקיימו זה רק כי כרגע הוא אינו ראוי למאכל כל אדם. ואם כן לשיטת המחמירים כגרא"א – ראוי להחמיר גם כאן.
40. פני יהושע ושו"ת בית אפרים, הובאו בשערי תשובה סימן תמ"ח ס"ק ב'. וכ"פ הרב עובדיה יוסף ב'יחוה דעת' חלק ב' סימן ס"ב.

41. פרק שישי סימן ל"ה.

42. גם כיום נעשה שימוש בבושם זה המופק מבלוטת ריח מיוחדת הנמצאת בגופו של **איייל מושק** (Moschus).

בעלמא'. אך הוא לא חולק על עצם ההיתר של איסור שהפך לפרשא בעלמא⁴³.

עתה, על פי הגדרים הנ"ל, נעבור לדון בשאלה – האם גלוטן שנמכר בפסח, ומתווסף למאפים לאחר הפסח אכן מבטל מהם את ההגדרה של 'נאפה/נטחן לאחר הפסח'?

גלוטן כמשפר אפייה לאחר הפסח

הגדרתו ההלכתית של הגלוטן

השאלה הראשונה שיש לשאול לגבי הגלוטן היא: האם הוא אכן מוגדר כחמץ לכל דבר ועניין. בשאלה זו עסקנו בהרחבה במאמרנו – "נטול גלוטן – האם כשר לפסח"⁴⁴. אך היוצא שם לענייננו ממאמריהם של הרב שאר יישוב הכהן והרב הלפרין⁴⁵ הוא שהמציאות היא שגלוטן לבדו, אותו הפרידו מהעמילן אינו מראה סימני החמצה על-פי כללי ההלכה. וגם אם ישנו ספק האם ישנה בכל זאת החמצה כזו או אחרת, אנחנו לא מדברים כאן על חמץ גמור⁴⁶ אלא על ספק חמץ. וכיוון שראינו לעיל שאיסור חמץ שעבר עליו הפסח הוא מדרבנן, ככל הנראה זה יהיה ככל ספק דרבנן⁴⁷.

לגבי שאר משפרי האפייה, לא נוכל לדון במסגרת מאמר זה על כל תוסף ורכיב, אך ברור ש-'לתת' ומחמצות שונות הן חמץ גמור. הם אמנם לא ראויים לאכילה כמות שהם, אך גם שיאור שאתו היו מחמצים בעבר את העיסה לא היה ראוי למאכל ובכל זאת הוא מוגדר כחמץ גמור שחובה לבער⁴⁸. ובאופן כללי יש שסברו שכל חמץ שכך הוא דרך עשייתו, להביאו למצב שאינו ראוי לאכילת כלב כדי להפיק ממנו אח"כ תועלת לאכילה – אינו בגדר של חמץ נוקשה⁴⁹. לעומת זאת כפי שראינו לעיל, יש שהתירו חמץ שנפסל מאכילת כלב בכל אופן⁵⁰.

43. כמו שראינו בדעת הרי"ף והרמב"ם לגבי חלב הנמצא בקיבה של עגל שנשחט. שנפסק בשו"ע יו"ד, סימן פ"ז סעיף ט' שהוא אינו מוגדר כחלב ומותר לבשלו עם בשר.

44. ניתן למצוא את המאמר באתר "כּוֹשֵׁרוֹת" – אגף ההלכה – חגים – פסח.

45. הרב לוי יצחק הלפרין, כשרות גלוקזה וחומצת לימון בפסח, כתב עת מוריה ק"ג, ק"ד. עמ' ס'

46. אם כי כמו שהערנו לעיל ישנה שיטה שבה הגלוטן מיוצר מעיסת בצק שהוא חמץ גמור.

47. ב"ח, מג"א ומקו"ח בסימן תמ"ט [הובאו בשער הציון ס"ק ח'] חלקו והתירו ספק חמץ שעבר עליו הפסח רק בהנאה ולא באכילה. אך נשמע משער הציון שם ס"ק ט' שדעתו נוטה לדעת החוק יעקב, משמעות הט"ז, נהר שלום, בית מאיר ומגן האלף שהתירו את זה כספק דרבנן לכל דבר.

48. עיין בביאור הלכה סימן תמ"ב ד"ה "חמץ שנתעפש..." וד"ה "עד שאינו ראוי למאכל כלב".

49. מנחת יצחק, חלק ז', סימן כ"ז, עמ' גא – נב. שבט הלוי חלק ד' סימן מ"ז, עמ' נ"ו. אור לציון חלק א' סימן ל"ד, עמ' פ"ח כתב שבמקרה שבסוף תהליך הייצור נעשה ראוי אפילו לאדם – גם עובר עליו בכל יראה ובל ימצא. כיון שגם מה שכתוב בשו"ע או"ח תמ"ב סעיף ד' שמותר לקיימו זה רק כי כרגע הוא אינו ראוי למאכל כל אדם. ואם כן לשיטת המחמירים כג"א – ראוי להחמיר גם כאן.

50. פ"ח, תמ"ב, סעיף ט'.

הרב עובדיה יוסף ב"יחוה דעת⁵¹ מצדד במתירים, ולכן התיר מוצרים שיש בהם מרכיבים מייסוד החיטה, משום שרכיבי החיטה נפסלים בתהליך הייצור אפילו מאכילת כלב.

כמו כן הוא מתיר כיוון שיש כאן גדר של 'פנים חדשות' וכבר אין זכר לגרגר החיטה שהיה כאן. לא כולם הסכימו על הגדרתו של הגלוטן ועל רכיבי החיטה אחרים כ'פנים חדשות'. מפני שסברו שגדר 'פנים חדשות' תקף רק בשינוי הנעשה בידי שמיים ולא כאשר נעשה באופן יזום ומלאכותי כמו במקרה שלנו⁵².

ביטול הגלוטן ברוב

במידה ונסבור שלגלוטן ושאר משפרי האפייה ישנו דין של חמץ גמור ולא ספק חמץ או 'חמץ נוקשה'. יש לדון האם הם בטלים בשישים או ברוב או שמא אינם בטלים אפילו באלף?

את הגלוטן ושאר משפרי האפייה מוסיפים למאפים בכמות מזערית הבטלה בשישים. עם זאת מאחר והתפקיד שלהם הוא יצירת התפחה, צורה, טעם ומרקם מסוים למאפה – יש להם גדר של מעמיד שאינו בטל אפילו באלף.

אלא שכמו שראינו לעיל, ישנה מחלוקת אחרונים האם חמץ שעבר עליו הפסח והעמידו באמצעותו מאכל מסוים אסור אפילו באלף. או שמא גם הוא בטל בשישים משום שלא מתייחסים בחמץ שעבר עליו הפסח לדין 'מעמיד' או 'דבר העשוי לטעם' וכיו"ב.

גם לשיטות האוסרים חמץ שעבר עליו הפסח במעמיד. לכאורה יש כאן היתר של 'זה וזה גורם', משום שגלוטן הוא רק **משפר** אפייה ולא עושה את ההתפחה לבד. ומוסיפים אותו בכמות מזויקת מאוד כך שהוא לא יכול להעמיד/להתפיח את העיסה לבדו. כך גם לגבי שאר החומרים שכשמים כן הם, הם רק משפרי אפייה והתפקידים אותם הם ממלאים בתהליך אינו תלוי רק בהם אלא בדרך-כלל עניינו הוא לשפר תהליך שכבר קיים באופן מובנה בחומרי האפייה הרגילים.

בכך ישנה תשובה גם לדעת אלה שהעירו⁵³ שאין דין של 'זה וזה גורם' כאשר למעמיד האסור ישנה השפעה ייחודית שאינה מתקבלת משאר המרכיבים המותרים. כיוון שהגלוטן ושאר משפרי האפייה באים רק כדי להגביר את פעולת ההתפחה, הצבע והמרקם שיש כבר בחיטה עצמה, והוא אינו בא לתת השפעה ייחודית כלשהיא.

51. חלק ב', סימן ס"ב.

52. שו"ת אור לציון חלק א' סימן ל"ד.

53. מנחת יצחק, חלק ז', סימן כ"ז, עמ' נא – נב.

דין ביטול איסור לכתחילה

על אף כל ההיתרים שהזכרנו - זה וזה גורם, חמץ נוקשה, פנים חדשות וכו' - יש לשאול האם אין בהכנסת החומרים הללו למאפים לאחר הפסח בעיה של ביטול איסור לכתחילה?

המשנה בתרומות⁵⁴ אומרת שסאה תרומה שנפלה ל-99 סאין של חולין ואסרה את התערובת ואח"כ נפלה לשם בטעות עוד סאה של חולין - התערובת מותרת. אך אם עשה זאת כדי לבטל את התערובת - התערובת אסורה משום קנס, כלומר לא מבטלים איסור לכתחילה, וכך פסק בשו"ע⁵⁵.

ואם כן לכאורה גם במקרה שלנו הוספת הגלוטן למאפים לאחר הפסח אמורה להיות אסורה לדעת אלה שאינם סומכים על מכירת החמץ. והרי הרמ"א שם מחמיר שגם באיסור מדרבנן אסור להרבות היתר כדי לגרום לאיסור להתבטל - כל שכן שאין לערבו מלכתחילה כדי לבטלו ברוב או בשישים.

אלא שגם אם אנחנו לא סומכים על המכירה, ישנם כמה צדדים להקל כאן -

1. זה לא 'איסור' כי מי שעשה את זה מבחינתו עשה את זה בהיתר גמור ע"פ רבותיו, ועיקר הדין שמותר למכור.
2. גלוטן מכמה וכמה סיבות הוא רק ספק חמץ ויש שאפילו התירו אותו. וכיוון שכל האיסור של חמץ לאחר הפסח הוא מדרבנן יש כאן ספק דרבנן לקולא.

סיכום

נסכם אם כן את הצדדים להתיר את הגלוטן ושאר משפרי האפייה אותם מוסיפים למאפים השונים שנטחנו/נאפו לאחר הפסח -

1. משפרי האפייה בטלים ברוב ולא אסורים מדין מעמיד כיוון ש'זה וזה גורם'.
2. יש הסוברים שהם חמץ נוקשה שאין עליו כלל קנס של חמץ שעבר עליו הפסח.
3. חלק ממשפרי האפייה משנים את צורתם לחלוטין במהלך הייצור כך יש עליהם גדר של 'פנים חדשות' וכבר אין כאן חמץ.
4. בגלוטן כלל לא ברור שהוא חמץ מלכתחילה כך שיש כאן ספק דרבנן (הקנס של חמץ שעבר עליו הפסח) לקולא.

54. פרק ה' משנה ט'.

55. יו"ד צ"ט סעיף ה'.

5. גם אם זה חמץ גמור ומעמיד גמור – כיוון שמעמיד אסור מדרבנן לחלק מהשיטות לא אסרו את תערובתו לאחר הפסח.
6. אין כאן בעיה של ביטול איסור לכתחילה כדלעיל.

בעבר היו שסמכו על חלק מהצדדים שהזכרנו לעיל, כדי להקל על המקפידים על 'נאפה' לאחר הפסח'. אך הם צירפו זאת למכירה איכותית יותר – הם הורו למפעל שמייצר את משפרי האפייה לעשות מכירה גמורה של כל הסחורה כולל תשלום מלא, הוצאת חשבונית והעברת הסחורה למחסנים של הגוי הקונה דבר הכרוך בהוצאות מרובות והשקעה של זמן רב⁵⁶.

המציאות כיום, על אף כל הצדדים להקל שמנינו לעיל –

- ישנם גופי כשרות שמקפידים שהמאפיות שמציינות על מוצר 'נטחן' לאחר הפסח' ישתמשו רק בגלוטן ו-'לתת' שעוד לא הגיעו לנמל בפסח. כך שהם עדיין באחריות מלאה של הספק הגוי, ואפילו לא של הנמל הישראלי. כך שהוא בעצם עדיין לא בבעלות של ישראל⁵⁷. תהליך זה יכול להתרחש רק כמה ימים לאחר הפסח. לכן למחרת שביעי של פסח, בדרך כלל נראה בעיקר את הכיתוב - 'נאפה' לאחר הפסח' שמעיד על כך שככל הנראה הקפידו במוצר זה רק על האפייה שתיעשה לאחר הפסח. ולא על שאר חומרי הגלם שיכול להיות שכוללים גם חמץ שנמכר בפסח.
- ישנה בכל זאת מציאות של מוצר שמצוין על גביו שהוא 'נטחן' לאחר הפסח כבר יום או יומיים לאחר הפסח. דבר זה מתאפשר כפי שראינו לעיל כאשר נעשה ייצור מיוחד בו לא משתמשים במשפרי האפייה הבעייתיים. או ע"י כך שקונים משפרי אפייה מסוחר נוכרי מהארץ.
- ישנם גופי כשרות שמקפידים שלא לציין על שום מוצר שהוא נטחן/נאפה לאחר הפסח, זאת בעקבות חששות שונים כגון הרטבה של החיטים⁵⁸ במהלך האחסון שלהם. וכן מחשש לחומרי גלם הנ"ל שנמכרו לגוי בפסח, ומתווספים למאפים ומוצרים נוספים.

56. הרב מרדכי גרוס, תל תלפיות גיליון ס"ו, מכון הוראה ומשפט, פסח תשס"ז עמ' 334.

57. ישנה אמנם שיטת רכש אחרת שבה המוצר נחשב של הקונה כבר כשהוא עולה על הספינה בארץ המוצא בחו"ל. אך לצורך העניין משתמשים בשיטת רכש קצת יותר יקרה שבה המוצר נחשב של הקונה רק כאשר המוצר מגיע לארץ.

58. הרטבה זו נהוגה בחלק מהמקומות ומטרתה להתמודד עם יובש של החיטה, שגורם חשמל סטטי שיוצר פיצוצים במכלי התבואה כך שהחיטה נשברת, מה שמקשה על תהליך הייצור.

למעשה, לאחר הפסח, כל אחד מהנוהגים שלא לסמוך על מכירת חמץ ינהג כרבותיו, שיורו לו האם לשיטתם יש לחשוש גם לגלוטן ומשפרי אפיייה אחרים שנמצאים בחלק מהמוצרים. אם כן, יש לברר האם במוצר אותו אנחנו קונים ישנם חומרי גלם שנמכרו לגוי בפסח או לא. לשם כך, אפשר להיעזר במענה הטלפוני, ובשאר אמצעי התקשורת של עמותת 'כושרות', ואנו נשתדל בשמחה לעזור בבירור זה.